

HØJRYGGEDE AGRE I SVANNINGE BJERGE

AF PER GRAU MØLLER

”Højryggede agre vidner om en dyrkningsmåde, der har været udbredt overalt i Danmark fra middelalderen og frem til starten af 1800-tallet. Agrene er aflange marker, der består skiftevis af en oppløjet ryg og en ren eller fordybning. Der er ca. 10-20 meter mellem hver agerryg og op til en meter i højdeforskel. Agrenes længder varierer efter terrænet, men kan godt være flere hundrede meter lange. Agrene ligner nærmest et vaskebræt i skovbunden.

Der var mange grunde til at bønderne pløjede deres marker på denne måde. For det første var hjulploven eller muldfjælsploven tung at arbejde med. Ploven blev trukket af mindst fire heste og var dermed svær at vende. Derfor blev agrene så lange. For det andet virkede renerne som dræn og afløb for vand. Agrene blev derfor altid pløjet på tværs af bakkernes højdekurver. For det tredje virkede agrene som en slags forsikringsordning. I de tørre år stod kornet fint i de fugtige rener, i de våde år var kornet på ryggen bedre. For bønderne gjaldt det om hver dag at få brød på bordet og en sikkerhed i forsyningen. Ikke om at få mest muligt ud af marken. For det fjerde var landsbyens marker inddelt i et sindrigt system af vange, åse og agre, der gjorde at de højryggede agre kunne bruges til at markere ejendomsskel mellem bøndernes jord.

Pløjningsmåden blev indført samtidig med muldfjælsploven i løbet af middelalderen. Denne plov vendte jorden. Muldfjælsploven erstattede den tidligere plovtpe arden, der blot ligesom ridsede i jorden. Agerryggen opstod ved at bonden år efter år begyndte pløjningen på toppen, vendte jorden ind mod midten og gradvist bevægede sig udad. Man forlod pløjningsmåden i starten af 1800-tallet. En ny og lettere plovtpe, kaldet svingploven kom til og landsbysamfundets indviklede vangebrug blev udskiftet. Derfor havde man ikke længere behov for at markere skel mellem de enkelte agre.

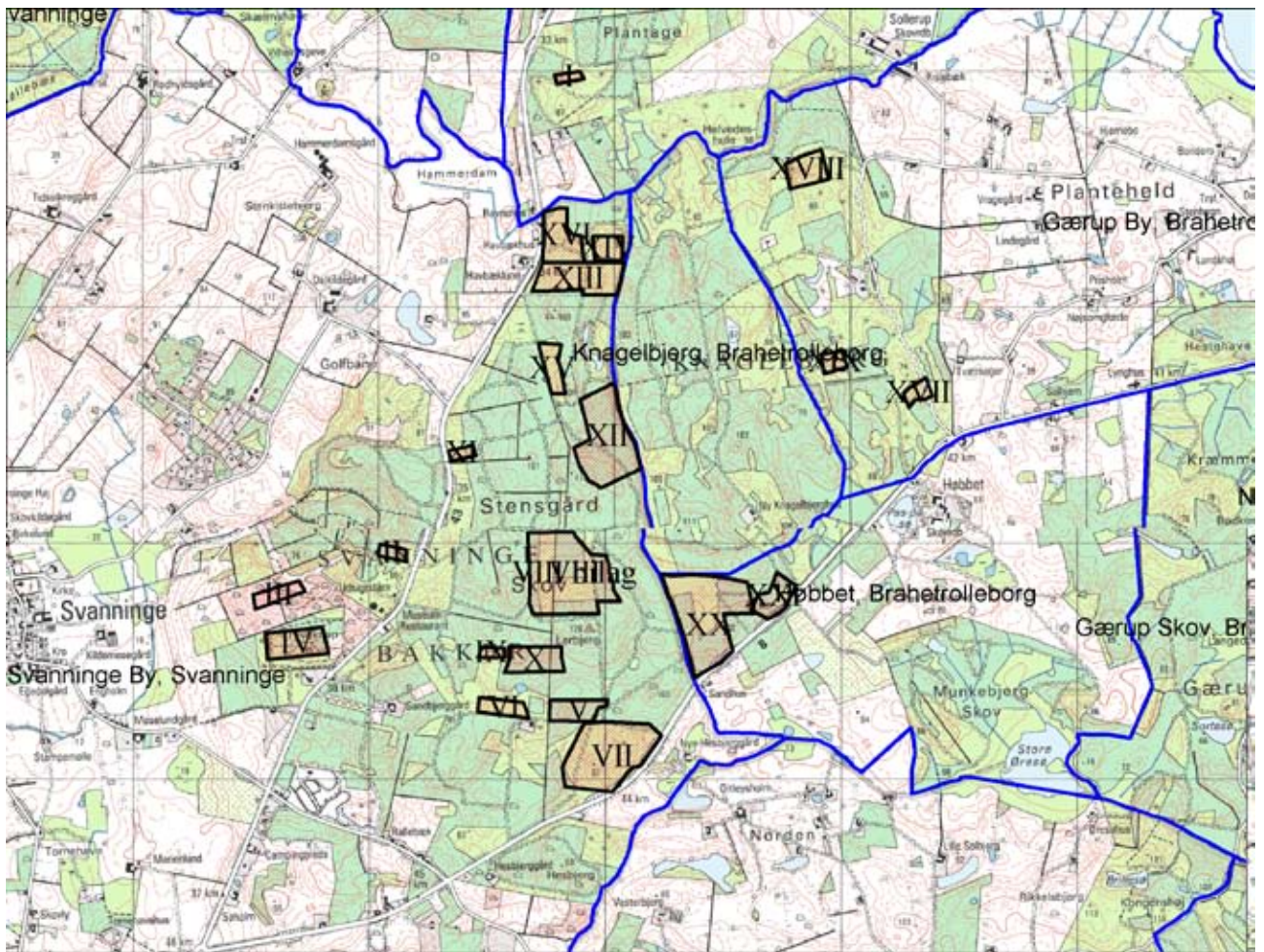
På Fyn ses de højryggede agre mange steder. I Svanninge Bjerge er flere systemer af højryggede agre tydelige i skovens sydlige del mod Nyborgvej.”

(Signe Trolle Gronemann på www.svanninge-bjerge.dk)

Højryggede agre var som det fremgår af ovenstående en udbredt dyrkningsmåde i perioden fra middelalderens begyndelse og frem til 1800-tallets begyndelse. Det har været den optimale pløjemetode med den tids teknologi, og blandt fordelene hører, at man i ryggen fik skabt et tykkere muldrag velegnet for dyrkning. Samtidig fungerede agrenes overfladedræn, hvorfor deres forløb var meget afhængig af terrænets hældning, dog således at erosionen kunne blive for kraftig, hvis man valgte den stejleste hældning – derfor er der eksempler på, at agrene ikke løber ned ad den stejleste hældning, men følger en mindre stejl. Ligeledes har pløjemetoden været anvendt såvel på landsbymarker og som på hovedgårdsmarker. Selv om det var fæstebønderne som med deres plovspand pløjede på hovedgårdsmarken som en del af deres hoveriydelse, har teknikken med at pløje i ryg og ren været så fordelagtig, at den er blevet anvendt, selv om det var samme bruger på alle agre.

Pløjeteknikken gik af brug i første halvdel af 1800-tallet, som det er fremhævet ovenfor. Der kunne være flere sammenfaldende forklaringer herpå. Hvis det alene havde været udskiftningen med dens radikale omfordeling af markerne, var pløjemetoden blevet opgivet ved det tidspunkt. Når det først skete senere, kan forklaringen dels søges i indførelsen af svingploven, dels i udviklingen af nye drænsystemer, først åbne grøfter og faskiner, siden underjordiske drænrør (af tegl).

Den nye pløjemetode var at ”pløje fladt”, dvs.

Højryggede agre i Svanninge bjerge.

undgå den systematiske sammenpløjning i rygge, men i stedet pløje dem ud igen og siden tilpasse pløjningen markens form og redskabet. Det betyder, at de højryggede agre som element forsvandt fra de arealer, hvor der i 1800-tallet og senere blev drevet agerbrug. Til gengæld kunne de bevares på arealer, som ikke længere blev dyrket. Det kunne være tilfældet med arealer, som enten kom til at ligge hen som ekstensive græsningsarealer eller som blev plantet til med skov. Hvor dyrkningsfællesskabet kunne rumme en varierende grad af arealanvendelse inden for sit ejerlav, var en af følgerne af udskiftningen udover individualiseringen af driften også en intensivering af driften på de nære arealer. Det betød, at fjernereliggende arealer med dårlig jord blev helt ekstensiveret og plantet til med skov, oftest tidens nye trend nåletræer. Medvirkende hertil var også en intensivering af foderproduktionen, således at ekstensive græsarealer ikke var nok, men at der skulle produceres foder på mere intensivt enge eller i omdriften (kløver, græs og senere roer).

I den sammenhæng er Svanninge Bjerge et godt eksempel på denne udvikling, der dybest set bygger på en mere intensiv, målrettet arealudnyttelse. Dette har kommet bevarelsen af højryggede agre til gode. En målrettet undersøgelse i et udvalg af fynske skove i årene 1989-94 har givet til resultat, at 372 stort set uregistrerede systemer af agre er blevet fundet og grovregistreret. (En anden årsag til at der kan findes mange agersystemer i skovene er fredskovsloven af 1805, som satte nye grænser for skovene og dermed kunne inkludere tidligere dyrkede marker i skovene.) Heraf kan der findes 21 systemer samlet i skovområdet Svanninge Bjerge. 4 ligger i statsskovområdet (1 i Sollerups område og 3 vest for landevejen Odense-Fåborg, hvoraf 1 ligger stort set i overdrevsareal som et af de få på Fyn). 12 systemer findes i skovområdet mellem sognegrænsen Svanninge/Brahetrolleborg og førnævnte landevej, mens 5 findes i skovområdet i Brahetrolleborg sogn.

Et system er karakteriseret ved at være et antal agre (min. 3) som løber ved siden af hinanden

i samme retning. Længden og deres samlede bredde er meget varierende afhængig af terrænet, hvilket betyder, at systemer kan ligge tæt på hinanden som følge af uroligt terræn. Der kan også være store mellemrum mellem bevarede systemer. En forklaring på fraværet kan være at jorden er blevet dyrket ved senere og anden form for pløjning. Men en anden kan være, at jorden ikke har været fundet attraktiv nok til at dyrke, enten p.g.a. terrænet eller jordbundens sammensætning.

Hvad systemernes retning angår ligger de fleste (14 ud af 21) Øst-Vest. Det er ikke så mærkeligt, når man betænker deres overordnede dræningsfunktion, fordi den overordnede retning på randmorænebakkerne er NNW-SSØ, hvorfor dræningsfunktionen bliver størst ved, at agrene lægger sig på tværs heraf.

De bevarede systemer har en meget forskellig størrelse, rækkende fra knap 0,5 ha (system I) til over 10 hektar (system VIII). Det største antal registrerede agre er på 37 i system XX og 32 i system VII, som så i længden ikke er så store som system VIII, der sammen med system XX er målt (afskridtet) til 450 m i længden (som det maksimale). Den gennemsnitlige bredde er på 13,5 meter, men enkelte systemer har en bredde på ca. 7 m., mens der er 4 systemer over 17 m (System I, XI, XIII og XX). Højdeforskellen mellem ryg og ren er bl.a. et resultat af agrenes bredde: jo bredere rygge, jo mere jord kunne skubbes op. Til gengæld er de også de mest markante i dag, hvorfor de i formidlingsmæssig sammenhæng har størst værdi. Systemerne III, XI, XIV, XV, XVI og XXI er alle målt til højdeforskelle på over 50 cm. (forskellen er i alle systemer målt på et markant sted, dvs. at højden ikke nødvendigvis er af den størrelse overalt i systemet). For en god ordens skyld skal det dog siges, at der på disse få systemer ikke kan måles nogen signifikant statistisk sammenhæng mellem højde og bredde.

De agre vi har bevaret i Svanninge Bjerge er højst sandsynligt ikke blevet dyrket regelmæssigt som 2 ud af 3 år i trevangsbrug. I stedet er de blevet dyrket ret ekstensivt (måske hvert 16. eller 24. år – og da som regel 2 år i træk). For formen og for forståelsen af pløjesystemet er det ikke afgørende, snarere tværtimod, da det ekstensive i sidste ende

har været med til at bevare systemerne bl.a. her i Svanninge Bjerge. Og selv om markerne som sådan ikke kan være repræsentative for dyrkede marker i deres funktionsperiode, så kan de have stor udsagnskraft for systemet med højryggede agre, nemlig for hvor man i ekstreme situationer (som randmorænebakkerne Svanninge Bakker) kunne anvende dette system. Det betyder også, at det er interessant at se på, hvor der **ikke** findes agre, da jorden så sandsynligvis ikke har været dyrket i hvert i de sidste 1000 år, da højryggede agre ville efterlade sig spor, ligesom moderne pløjning også ville. Faktisk kan man i terrænet overordnet se, om et areal har været udsat for pløjning – udover forekomsten af højryggede agre, idet det vil være mere fladt end det omgivende terræn. Hvad der skyldes egnet terræn fra isaflejringeres side, og hvad der skyldes pløjningen, skal ikke forsøges at vurdere her, men uden tvivl har pløjning op i højryggede agre også haft en udjævnende effekt på terrænet.

Ganske interessant er i denne sammenhæng området Knagelbjerg, hvor der ikke er registreret højryggede agre. En efterfølgende rekognoscering i 2007 har bekræftet dette billede, som giver indtryk af et meget kuperet landskab, som af denne årsag aldrig har været dyrket: det har ikke kunnet svare sig at forsøge at anlægge agre i dette område. Området øst herfor (landsbyen Gærups jorder) afslører derimod enkelte agersystemer, mens der i Høbbet syd herfor er fundet to systemer, bl.a. det store og flotte nr. XX.

En særlig problematik knytter sig til original-I kortet fra den nordlige del af Knagelbjerg skov (kortet over Gerup landsbys nordvestlige del). Her viser kortet utvetydige signaturer for højryggede agre, dels pile som normalt angiver pløjeretningen, dels striber af skov, krat eller i hvert fald en eller anden form for bevoksning. Mellem striberne må formodes at have været dyrket på højryggede agre. I hvert fald er afstanden hvor den er bredest ca. 15 meter. Signaturen kendes også andre steder fra. Faktisk har landmåleren til netop dette kort været landinspektør H.N. Arctander, der har lavet nogle standard-signaturtavler til brug for samtidens økonomiske kortopmåling. Så han burde have vidst hvad han havde med at gøre. På et af hans signatur-kort er en sådan mark kaldet ”Torneagerne” (i PK 2006 s. 24). Det

tilsvarende går igen på kort fra sydsiden af Horne land (landsbyerne Bøjden, Horne og Bjerne), hvor der også på original-I kortene optræder talrige sådanne striber. Hvordan de skal tolkes, er straks lidt vanskeligere: er der tale om at der er så stort mellemrum mellem agrene, at der er blevet plads til en bred ren, hvori vokser noget krat – eller er der tale om at hver anden ager står udyrket hen (dette taler afstanden imod - hvis den er pålidelig)? Svaret kan ikke lige afgøres. Men i den konkrete skov viser feltstudier, at området næppe har været dyrket med højryggede agre – og næppe heller med senere svingplov eller andre form for pløjning. Der optræder kun ét område med højryggede agre, nemlig på et rimelig fladt areal med ØV-gående agre, hvor der kan være god overensstemmelse mellem kortet fra 1784 og feltregistreringen.

Alt i alt afslører skovbunden en tidligere mere varieret udnyttelse af området end tilfældet er i dag. Levnene af højryggede agre er med til at fortælle områdets historie på en synlig måde for områdets gæster. Mest synlige vil agrene være i frilagt terræn, som græsses af ikke for tunge dyr. Men skov, som jo har været en del af forudsætningen for at bevare agrene i skovbunden, er ikke uforeneligt hermed, f.eks. giver bøgeskov en åben skovbund uden nogen undervegetation som gør bunden meget synlig. Modsætningen er en ung granskov, som helt vil lukke sigtbarheden i skovbunden for en årrække. Derfor skal anbefalingen være at tage hensyn til agrene, deres beskyttelse og synlighed ved planlægningen af områdets udnyttelse.